SCHETSEN UIT BORNEO'S WESTERAFDEELING.

DOOR

E. L. M. KÜHR,

Contrôleurs 1e classe.

I.

BEROEMBOENG.

In de Wester-afdeeling van Borneo, onder de familie-leden van de radja's van Sintang, Silat, Soehaid, Salimbauw en Boenoet en verder bij de volgende dajaksche stammen van de Boven-Kapoeas en de Malawie-streek: Lëbang, Désa, Saberoewang, Kebahan (sëlam boeroeng), Keniendjal, Linoeh, Koebin, Pangin (afkomstig van de Oeloe Mandeï-Boven-Kapoeas), Këmpangei, Ella, Kënjiloe, Liensoeng, Këroeh (sëlam boeroeng), Njadoen (sëlam boeroeng), Liembei, Boenjauw, Njangei en Osa, heerscht het gebruik dat de huwbare dochters van hen, die afstammen van de Déwa's, moeten »beroemboeng», ten einde te voorkomen dat zij gek of stom worden.

Waarin dit »beroemboeng» bestaat, zal uit het vervolg blijken.

Tegen den tijd dat het struikgewas van de tot ladang bestemde boschgronden moet worden omgekapt (mëñëbas), velt men in de bosschen eenige pëlei-boomen (kajoe pëlei), waarvan het hout zeer wit is, en vervaardigt van de daaruit bekapte planken een groote, van een deurtje voorziene kist (oemboeng), welke geplaatst wordt in dat gedeelte der woning, waar de gasten worden ontvangen, en den vorm heeft òf van een toekauw (rijtschuurtje) met schuin naar boven loopende zijwanden en naar het midden oplopend viervlakkig dak — als zij dienen moet voor afstammelingen van Déwa's in de hoofdlinie (oemboeng mësigit) — òf van een groote vierkante doos met rechtoplopende wanden en een plat deksel — indien zij bestemd is voor afstammelingen in de zijlinie (oemboeng karas).

Is de tijd voor het mēñbas aangebroken en zijn de houten „oemboengs“ nog niet gereed, dan wordt in een hoek van de woning, aan den kant waar de zon ondergaat, een voorloopige oemboeng van tabirs (gordijnen om ergens voor te hangen) samengesteld opdat men zoo spoedig mogelijk met de ceremoniën van de reiniging tot het beroemboeng kunne beginnen, zoodra bij wassende maan een gelukkige en heldere dag aanbreekt; want voor die plechtigheid is tjahaja (lichtschittering) noodig en moeten de ouders der aanstaande oemboeng-kinderen van te voren gedurende zeven dagen gepantangd hebben, d. i. zij mogen hunne woningen niet verlaten, voor schulden niet gemaand worden, niet tot scheidslieden gekozen of tot getuigen aangewezen in civiele of crimineele zaken, geen feesten, noch visch of zout eten.

Heeft nu de koelieng (het vrouwelijk medium voor bovennatuurlijke wilsuitingen) bepaald dat de dag aan de bovenvermelde eischen voldoet, dan verzamelen gasten en bloedverwanten met de meisjes, die moeten beroemboeng, in hunne beste plunjes gestoken, zich in de woning, waarin de oemboeng in gereedheid is gebracht.

Intusschen heeft de koelieng een varken (als 't er is: een witte) en een witte hen geslacht. En als de meisjes, met het gelaat naar de opkomende zon gekeerd, zijn gezeten op een zoogenaamde bruid- en bruidegoms-bank (aman bēladauw), uit lompong- of pēlei-hout vervaardigd, waarvan het kussen bestaat uit in witte doeken gewikkelde witte rijst (bēras), wordt er overgegaan tot het „ber-sēngkelan“ — hetzelfde gebruik dat ook elk huwelijk voorafgaat.

Hiertoe slaat men eerst duchtig los op alle gong's en gēndang's (trom — een houten koker, aan één kant met geitevel bespannen) van de woning om de booze geesten te verjagen, waarop de koelieng, na varkens- en kippebloed in een bamboekokertje te hebben gemengd en een kwastje van daon sabang (*Calodracon astrosanguinea* Hassk.) te hebben gedraaid, rechtovereindstaande, al gillend Sēngiang en de Déwā² aanroept en hun bekend maakt dat de meisjes zullen beroemboeng, daartoe gerechtigd zijnde omdat zij afstammen van die en die (hare genealogiën worden dan opgedreund). Als nu ook de goddelijke zegen en bescherming van bedoelde bovennatuurlijke wezens is afgesmeekt, werpt de koelieng zevenmaal met bēras, door kurkuma geelgekleurd, in de richting van de opkomende en zevenmaal in die van de ondergaande zon; besmeert vervolgens het voorhoofd, den hals, de schouders, de

borst, de knieën en voeten der meisjes met bloed uit het boven-aangehaald kokertje; strooit alsdan gele rijst op hare kruinen onder het uiten van de woorden: "koer semangat", en laat tot slot van deze ceremonie ieder harer bijten op het lemmet van hare (koelieng's) parang.

Dit kapmes gaat gewoonlijk van de koelieng op de beste harer leerlingen over, is meestal zeer oud en heeft een bijzonderen vorm. [In 1892 heb ik door tusschenkomst van den resident der Westerafdeeling van Borneo een exemplaar daarvan aangeboden aan het Ethnographisch museum te Leiden].

Aan 't bersëngkelan (besmeren met bloed) zal wel hetzelfde idee verbonden zijn als uitgedrukt staat in Exodus 12 vers 7 en 13: "En zij zullen van het bloed nemen en strijken het aan de beide zijposten en aan den bovendorpel, aan de huizen in welke zij het (volkomen lam) eten zullen." — En dat bloed zal ulieden een teeken zijn aan de huizen, waar gij zijt: wanneer ik bloed zie, zal ik ulieden voorbijgaan, en er zal geen plaag onder ulieden ten verderve zijn, wanneer ik Egypteland slaan zal."

Dat strooien van gele rijst op de kruin van het hoofd onder het uiten van koer sëmangat [koer² = lokken van den kip — vogel bij uitnemendheid bij de dajaks —, sëmangat = ziel] dient om de ziel, welke gedurende de plechtigheid mocht verschrikt zijn en uit het lichaam gevlucht, weer in het hoofd te doen terugkeeren.

Het bijten op ijzer of staal moet vastheid geven aan de ziel.

En waarom de dajaks voor bezweringsen het bloed van varkens en kippen bezigen en de Joden dat van lammeren, behoeft geen verdere verklaring.

Het tweede gedeelte der ceremonie van de reiniging is de wassching.

Onmiddellijk na het bersëngkelan begeven zich de feestgangers met de meisjes, voorafgegaan door de koelieng, te voet langs de hoofdtrap der woning naar den oever der rivier. Natuurlijk wordt er dan een heidensch leven gemaakt met de muziekinstrumenten, dat aanhoudt tot deze plechtigheid geheel is afgelopen. En om buitenshuis de booze geesten te verjagen en de goede tevreden te stellen [eigenlijk de slechte en goede vogels: boeroeng baik en boeroeng djahat (idjat)] zijn voor den hoofdingang zeven këlingkangs opgesteld en verder aan den oever, één aan weerszijden van het pad, dat van de woning naar de rivier leidt.

Een kelingkang is een schuin in den grond gestoken bamboe-stok van anderhalve meter lengte, waaraan een van bamboe gevlochten mandje (rantjak) hangt, gevuld met daon sabang (*calodracon astrosanguinea* Hassk.), daon wëringin (wiostigma benjamineum Miq.) daon mali² (leea Palembanica Miq.?), krébang, daon balik angin (*rottilera Zippelii* Hassk.), daon tabar², daon rëmpëlas (*ficus semicordatu* Miq.), gedroogde daon mentawak, in ringen gesneden klapper — zeven stuks van elk — en verder gekookte rijst.

Aan den rivieroever gekomen verwisselen de oemboeng-meisjes en de koelieng hare bontgekleurde feestkleëren met witte. En na achtereenvolgens naar de water- en landzijde en in de richting van de op- en ondergaande zon zevenmaal met gele rijst gestrooid te hebben, geeft dit medium aan Diba Doewata of Kënbauw (water-, riviergod) kennis dat de in het wit gekleede jonge dames zullen beroemboeng; roept voor hen de bescherming dier goden in, en werpt om dezen gunstig te stemmen een offerande in het water: een rantjak, gevuld met gekookte rijst en kleefrijst (poeloot), eieren, kippevleesch, suiker, klapper, gekruide toespijzen (rempah²), tabak en ròkok² (sigaretten) etc., doch geen zout.

Intusschen hebben de aanwezigen zich ontkleed en als de koelieng met water uit de rivier de oemboeng-meisjes heeft gedoopt, gaan allen een bad nemen.

Er heerscht dan een pret van belang. Hoe zou het tegendeel ook mogelijk zijn in zulk een bain mixte en in paradijs-costuum, vooral als er uit de toewak-tempajan al dikwijls is geschept geworden!

Hierboven heb ik vergeten te schrijven dat de meisjes, die moeten beroemboeng altijd vergezeld zijn door hare verloofden, of bij gemis daarvan, door jonge mannen, die tijdelijk als aanstaande echtgenooten fungeeren, tegen schadeloosstelling natuurlijk, bestaande uit wit katoen (kain bëlatjoe), tabak, zout, of soms ook uit een paar dollars (rienggit boeroeng).

Deze personen nu zijn 't die hunne fiancéés boenen en inzeepen met langir.

Is de wassching afgeloopen, dan strooit de koelieng weer in de bovenaangegeven richtingen met gele rijst; vangt de meisjes met hare verloofden in een over hunne hoofden uitgeworpen wit net en sleept ze aan land, waarna, als zij hunne witte tapih's en tjawat's hebben omgeslagen, de aanstaande bruidegoms hunne

bruiden naar huis dragen, — natuurlijk om te voorkomen dat zij vuil worden of den grond aanraken — en in de oemboeng stoppen.

Deze plechtigheid eindigt met een maaltijd voor de invités en bloedverwanten, nadat eerst de koelieng, op het dak van de woning staande, Sëngiang en de Déwa's gesmeekt heeft de meisjes die in de oemboeng zijn, te beschermen, en verder binnenshuis boven de groote oem-

boeng de oemboeng-Sëngiang heeft opgehangen.

Het deurtje van de oemboeng is gekeerd naar de opkomende zon.

Vóór dat de zon in 't zenith staat moeten de meisjes in de oemboeng wezen, waarin zij om te beginnen zeven achtereenvolgende etmalen moeten doorbrengen; daarna tot den aanstaanden mënëbas-ladang-tijd slechts van zonsop- tot zonsondergang.

De oembang voor Sëngiang is in allen deele een verkleind model van de groote, waarboven zij hangt. Er zijn dus ook twee vormen van oemboeng-Sëngiang.

Als de meisjes de oemboeng verlaten om te eten of om in huis een bad te nemen, wordt er op de gong's, tawak² en gëndangs geslagen, natuurlijk om de booze geesten te verjagen.

Alles wat zij eten moet wit van kleur wezen; zelfs het zout moet eerst goed gezuiverd zijn.

Na elke wassching worden zij door hare verloofden met bédak besmeerd, welke door hen wordt fijn gewreven en toeberaid.

De vier hoek-eindvormen van de oemboeng, uit kajoe pëlei gesneden, heeten tangkoong tingang, en de topeindvorm, ook van pelei hout vervaardigd, wordt pëloemboeng (van loemboeng = Jav. = rijtschuur) genoemd.

Als het onweert, bliksemt of hard regent, ontsteekt men een hoop droge en natte doorntakken (tëngkëraboën van rabon — Jav.) — meestal takken van een djëroekboom — onder het huis (de woningen zijn hoog boven den grond op palen gebouwd) om met den scherpèn rook de hantoes verwijderd te houden.

Opent men overdag de deur der oemboeng om de meisjes te zien,

dan moet men eene geringe boete betalen (di toenggoc), bestaande uit tabak, zout of kain belatjoe (wit katoen).

Vrouwen, die van Déwa's afstammen en vóór haar trouwen nog niet geoemboengd hebben omdat de ouders te arm waren, kunnen zulks ook na haar huwelijk doen.

Bij de radja's gebeurt 't een enkele maal dat ook hunne zoons, op dertien- of vijftienjarigen leeftijd, gaan bëroemboeng. Bij de Dajaks is dit nooit het geval.

Heeft het beroemboeng een half jaar (sterrejaar) geduurd — tegen den tijd dat men de ladangs moet branden — dan wordt de oemboeng-Sěngiang in het water geworpen. Deze plechtigheid heet mēlaboeh roeba [laboeh = neêrlaten, laten vallen etc. en roeba van roebā Jav. = offer om iemands gunst te winnen].

Gedurende de drie nachten, welke den dag, waarop zulks zal plaats hebben, voorafgaan, wordt er in de woning, waar de oemboeng staan, gekoeliengd (berkoelieng) d. i. de koelieng dreunt tot heel laat in den nacht allerlei berijmde geschiedenissen op van Sěngiang, de Déwa en de andere voorouders, welke bij het beroemboeng te pas komen.

Den vierden dag nemen bloedverwanten en genoodigden met de koelieng, die de oemboeng-Sěngiang in de hand houdt, plaats in eene eenigszins versierde groote sampan en laten zich afdrijven tot op een plek, door dat medium als gunstig aangewezen; werpen alsdan, onder de gillend en schreeuwend geuite bezweringen en smekingingen van die als bezeten vrouw, de oemboeng-Sěngiang, gevuld met dezelfde eetwaren etc. als in de rantjak, bij de reiniging aan de watergoden geofferd, zijn gedaan, in de rivier; en doen vervolgens tot besluit de sampan zevenmaal in de rondte draaien, gedurende welke bezigheid de koelieng wordt vastgehouden om te voorkomen dat zij, in den toestand van opwinding, waarin zij verkeert, in het water zou springen en verdrinken.

Zoodra de oemboeng-Sěngiang is weggenomen, moeten de meisjes de groote oemboeng verlaten en zich afzonderen in een voor haar ingerichte lawang (kamer), tot er een nieuwe oemboeng-Sěngiang is gemaakt en opgehangen, natuurlijk vergezeld van oorverdovende muziek, rijststrooien, bezweringen enz. van de koelieng, bij welke gelegenheid aan den hoekeindvorm, links van den ingang der groote oemboeng, de Tijang pinang ngoendoeh boewah pinang (pinangstok om pinangvruchten in te zamelen — ngoendoeh van oendoeh = inzamelen, plukken van vruchten) wordt bevestigd.

Wat deze betelnoot-inzamelaar beteekenen moet? Ik gis dat het symbolisch voorwerp verband houdt met het idee huwelijk, uitgedrukt in het maleische *mëminang* en dus eene bezwering door sympathie is.

En waarom na het *melaboeh roeba*, de sampan in de rondte wordt gedraaid, weet ik niet.

Verder zou ik meenen dat op dajaksche manier consequent gere-deneerd, het offer aan *Sëngiang*, die 't uitspansel bewoont, niet in 't water geworpen, maar verbrand had dienen te worden.

Dat de kleine oemboeng tot tijdelijke woning of schilderhuis van *Sëngiang* bestemd is, wordt door de koelieng zelf bevestigd.

Wat aan *Sëngiang* gedurende zijn oemboeng-tijd als eten ge-offerd wordt, is gele rijst.

Roet moet steeds zorgvuldig verwijderd gehouden worden. Daarom mag er in de woning, waar een oemboeng staat, nooit gekookt worden.

Evenals de ouders vóór het beroemboeng hunner dochters, mogen deze gedurende hare afzondering geen visch eten. Deze *pan-tang* is ingesteld om zooveel mogelijk alles te vermijden wat den watergoden aanstoot zou kunnen geven.

Is de rijstooft binnen en zijn de velden voor de aanstaande ladangs gekozen, dan breekt voor de oemboeng-meisjes gewoonlijk ook haar verlossingstijd aan.

Dit laatste gedeelte van de gebruiken bij het beroemboeng zou men de apotheose kunnen noemen, zooals uit het ondervolgende blijken zal.

Den nacht vóór den afloop wordt er weêr in de woning gekoeliengd. Den volgenden dag herhaalt men de plechtigheid van het "*mëlaboeh roeba*", met dit verschil dat de meisjes in de oemboeng blijven. Dan wordt eerst daarna de houten afzonderings-plaats uit elkaar genomen.

Al de personen, die de rotan-verbindingen der planken met een parang doorsnijden, betalen als "*toenggoe*" een stuk ongebleekt katoen aan elk der oemboeng-meisjes. Die soort van schadeloos-stelling voldoet men gewillig omdat elk stuk van zulk een uit-gediende oemboeng voor den Dajak een amulet is tegen allerlei ongelukken.

De aldus uit hare gevangenis ontslagen meisjes worden vervolg-ens door hare verloofden naar den rivieroever gedragen, waar zij weêr de wassching ondergaan, met deze bijvoeging dat de feest-gangers de door de koelieng in het net gevangen en, met bamboe-kokertjes op het hoofd slaan.

Deze zijn gevuld met gekookte poeloet (kleefrijst); en de daarmee gepleegde handeling is een symbool voor de toewensching van eene niet hongerige toekomst aan de aanstaande paren.

Als bijzonderheid dient hier te worden opgemerkt dat de meisjes niet door de gewone deur naar het water worden gedragen; maar door een speciaal voor deze gebeurtenis in den buitenwand der woning gemaakte opening en langs tijdelijke ladders, ten einde hen niet te bezoedelen en om de booze geesten, die zich bij den bestaanden uitgang mochten hebben opgesteld, te verschalken.

De apotheose geschiedt in een piramidale stellage, hoog ongeveer vijf meter, bestaande uit zeven of vijf (naar gelang der geslachtslinie) door trappen met elkaar verbonden verdiepingen, behangen met kleurige, meest roode en gele doeken (pëlansar toedjoeh tiengkat) en opgesteld op zij van het huis, aan den kant waar de zon opkomt.

Zoodra de wassching is afgelopen en de meisjes, naar huis gedragen, zich aldaar in feestkleedij hebben gestoken, worden zij, voorafgegaan door de al gele rijst strooiende koelieng, onder het oorverdoovend geraas der slagmuziekinstrumenten, door hare verloofden — ook met hunne mooiste kleêren aan — naar de bovenste verdieping van de pëlansar gevoerd.

Aldaar ondergaan de aanstaande echtparen, met het gelaat naar de opkomende zon gezeten op de „aman bĕladauw“, weêr het „bĕrsĕngkĕlan“. En het besluit van deze ceremonie, welke vóór den middag moet zijn afgelopen, is dat hun door de koelieng, onder het uitspreken van allerlei zegenwenschen, gebak en versnaperingen op de punt van de parang wordt toegediend, ten teeken dat de pantang voor het beroemboeng is opgeheven.

De pëlansar verlaten de meisjes weêr gedragen door hare verloofden.

En het einde van het feest is natuurlijk een algemeene maaltijd, met toewak gedoopt.

Den volgenden morgen, als de meisjes voor het eerst na een jaar, weêr den grond aanraken (tiendjak tanah of boemi), dan stellen zij zich als uitgelatenen aan, voeren kattenkwaad uit, mogen ongestraft vruchten plukken en suikerriet snijden, en roeien de handelsvaartuigen tegemoet om snuisterijen, kralen, gekleurd katoen etc. weg te pakken. De handelaars, ingelicht door hare begeleiders, laten zulks oogluikend toe omdat het weggenomene meestal niet van groote waarde is.

Te Silat, Sochaid, Salimbauw en Boenoet is bij de bloedverwanten van de radja's de oemboeng-tijd niet langer dan twee maal zeven dagen en in de oemboeng bevindt zich maar één meisje, dat verloofd is en gedurende hare afzondering opgepast wordt door haren verloofde. Aan vreemden wordt 't niet toegestaan de oemboengdeur te openen om 't meisje te bekijken.

Bij de Dajaks duurt het „beroemboeng" gewoonlijk een jaar en worden er verscheidene meisjes in één oemboeng gedaan om de kosten te verminderen.

Langer dan één jaar durft men niet te beroemboeng uit vrees dat de kinderen veranderen zullen in nabauw of kénabauw [een watergod, die den vorm heeft van een slang (gana)].

Blijven de meisjes zeven jaar in die afzonderingsplaats dan nemen zij de gedaante aan van „gana's" en gaat de geheele oemboeng van zelf naar het water om daarin te verdwijnen, terwijl de kampongbewoners door de rivier worden verzwolgen en herschapen in steenen. Langs de Melawie- en Silat-rivier wijst men nog plekken aan waar zulks moet hebben plaats gehad; natuurlijk omdat de steenklompen daar eenigszins den vorm hebben van menschenrompen en daken, afgebroken stijlen etc. van woningen.

Na het vorenstaande zal de vraag rijzen, wat met het „beroemboeng" hunner huwbare dochters de Dajaks wel voorhebben?

Te oordeelen naar hunne uitlatingen zou daarmee reiniging bedoeld zijn: de witte hen, de witte kleëren, de oemboeng van wit hout vervaardigd, het besmeren met bédak, de pantang om den grond te betreden, de afzondering gedurende den tijd dat de zon aan den hemel staat, ten einde blank te worden, zooals de Dajak meent.

En dat deze reiniging dient plaats te hebben nadat de meisjes huwbaar zijn geworden, blijkt hieruit dat zij gewoonlijk dertien à vijftien jaar oud en bijna altijd verloofd zijn.

Maar van den Dajak noch van den anak-radja zal men vernemen dat het „beroemboeng" eene wijding is voor het huwelijk na wegneming van den staat van onreinheid, waarin het meisje verkeert als zij het tijdperk der maandelijksche vloeiingen is ingetreden.

Wat het werpen met het net betreft, het is, dat spreekt, eene zinnebeeldige handeling ter onttrekking van en bescherming tegen de boosheid der goden wonende in het water: het reinigingsmiddel bij uitnemendheid.

AANTEKENINGEN.

De mediums voor buitengewone wilsuitingen zijn zoo gesloten dat ik bijna niets weet te schrijven betreffende dajaksche mythologie. Wat mij daarvan duidelijk is, zal ik naderhand mededeelen.

Pëliendas bodak = een blok van hard hout of steen, door mannen vervaardigd, ter fijnwrijving van bēdak. Het bovenvlak is een weinig uitgehold. De wrijfsteen heet: batoe pēngielik bodak.

Ēntandoek = buisje van bamboe om bloed uit de huid te zuigen bij het bēbodak.

Sēlanggei pēntoerih = mesje om bloed uit de huid te doen komen door kerving, gedurende het bēbodak.

Pēntoerih van toerik = krassen, kerven.

Galang loelang badah entandoek = langwerpige houten doos met schuifdeksel om er de ěntandoek in te bewaren. Bij het bēbodak wordt die doos als kussen = galang gebezigd.

Loempang pēnantei sēlanggei ěntandoek, orang dara pakei bēdagauw dongan orang lēlaki = een bamboekoker, gewoonlijk met vlechtwerk (tangkoep) omwonden, zonder deksel, waarin geborgen worden: een sēlanggei (pisauw raoet mal.) en een ěntandoek = een dunne bamboebuis, meest met snijwerk voorzien en rood en zwart gekleurd.

Bij het bēbodak en na feesten, wanneer de jongelui dronken zijn of hoofdpijn hebben van toewak, maken de meisjes (orang of anak dara) in de slapen, voorhoofden en armen van de jonge mannen ondiepe insnijdingen met de sēlangai en tappen hun bloed af door het uit die wondjes te zuigen met den ěntandoek.

bēdagauw = bergoerauw (mal.) = spelen, gekheid maken, flirten.

Pēnjējak langir = stukken door mannen kunstig gedraaid lomponghout, door anak-dara gebezigd, dienende om met den beitelvormigen onderkant langir te kneuzen.

Langir is zeephout afkomstig van de "Oerat Kajoe Sēna." De meisjes wasschen daarmee het hoofdhaar.

Sēmoekauw kaé (akan) langir = Sēmoekauw-wortels, die met water gewreven schuimen als zeep.

Gajoeng Kaé ngajoeng arei toewak alam tēpajan = meestal een gesteelde schepper, door mannen vervaardigd, om toewak uit de tempajan te putten. Gajoeng = schepper, meest een kalebas of de noot van den ijzerhoutboom (kajoe bēlian). Steel = Tangkei, voor feestelijke gelegenheden, versierd met tangkoep (vlechtwerk). Tempajan = aarden pot.

De bereiding van toewak is als volgt:

Bëras poeloet (kleefrijst = kētan) fijn gestampt met wortelstokken van de alang², kēlabat-wortels, peper, schillen van roode uien, chineesch-zoethout, kruidnagelen, notemuskaat, en tjabé djawa (niet te verwarren met de gewone „lombok“); daarna gezeefd. Dit mengsel wordt met een weinig water tot platte ronde koekjes van ongeveer 5 m.M. dikte en 3 c.M. middellijn gekneet, welke drie dagen in de zon te drogen hangen. In eene dajaksche woning ziet men gewoonlijk risten van die koekjes (ragi genaamd = gist) bij de kookplaats bengelen. Is deze gist bereid dan kookt men bëras poeloet, die gaar zijnde op een nieuwe mat wordt uitgespreid ter afkoeling en bestrooid met poeder van fijngestooten ragi-koekjes. Voor een gantang beras poeloet (ongekookt) heeft men ongeveer 3 ragikoekjes nodig. Vervolgens wordt alles wat zich op die mat bevindt in een schoone tempajan geschud, met wat water begoten en goed afgesloten van de buitenlucht. Na zes of tien dagen is de toewak, die er gewoonlijk als rijstewater uitziet, gereed. De persoon, meestal een vrouw, die de ragikoekjes en de toewak bereidt, mag drie dagen vóór en gedurende de bereiding niets eten of aanpakken wat zuur is (pantang toewak: bezwering door sympathie).

Hoeveel dagen het mengsel nodig heeft om toewak te worden, hangt, volgens den Dajak, af van den wil der bereidster. Zegt deze: „Na zes dagen moet je drinkbaar zijn, toewak!“ dan is het mengsel ook na dat aantal dagen te drinken, sans faute.

Këloengkang pëngoendjoeck boeroeng oema = een mandje van jonge bamboereepen, door mannen vervaardigd, dat van af het mēnëbas (neërslaan van het onkruid en gras) tot en met den oogst aan een stok of een struik op de ladang (oema) bevestigd wordt en waarin zich gekookte rijst bevindt als offer voor de vogels en kwade geesten, welke schadelijk zijn voor het rijstgewas.

Sasak = een X-vormig symbool, van bamboe — vervaardigd door mannen, en boven de deur van de lawang (kamer) bevestigd, om aan te duiden dat het mēnoegal [het maken der plantkuilen en het daarin storten van zaadpadi (bëbënih)] heeft plaats gehad. — De toegal's (gepunte stokken om plantkuiltjes in den grond te stooten) worden na het mēnoegal met de punten naar boven gekeerd op de ladangs (oema) in de aarde gestoken en blijven aldaar zoo staan tot de padi bijna in 't zaad schiet. Tegen dien tijd wordt het rijstgewas besprenkeld met „arei oelak“ [water van de draai-

kolken (oelak) bij een driesprong — voor de Kajan-streek: het water bij Nanga Tëbidah]. Eerst als die besprenkeling is geschied, kunnen de toegal's omgekeerd (maliek toegal) en meê naar huis genomen worden. Die besprenkeling is alweer eene bezwering door sympathie: zooals het water zich gewoonlijk bij een driesprong verdringt en kringen vormt, zoo hopen de ladangbewerkers dat de padiaren op hunne ladangs zich in wijde kringen zullen verdringen.

Dat besprenkelen heet: pépat daoën padi. Het water van de draaikolken vermengt men gewoonlijk met fijngesneden padihalmen,

Djoedjoong = welriekende takjes en bladeren, meestal „akar wangi“, tot een kwastje gebonden door meisjes (anak dara), en door boedjang's (ongehuwde mannen) in het haar gedragen. Op de muts of den haarband bevestigd, heet de doedjoong = boenga sampoe manis — sampoe = geur.

Tangkoeng Tingang = bovendee van den snavel van den neushoornvogel (tingang), meest gebezigd als knoop voor den gordelband van de parang.

Bovenbedoelde voorwerpen dragen bovenaangegeven namen bij alle dajaksche stammen langs de Mëlawie- en Kajan-rivier, behalve bij de Ot-Danoms en de Kahajans (afkomstig van de Z. en O. afd. van Borneo).

II.

PESIHAN.

Wie niet sterk is moet slim wezen, denkt gewoonlijk een Dajak — ik zal hem Matak noemen — die een groote schuld innen moet van een hardvochtigen schuldenaar: Sabang, en steelt, als hij moe van manen is en de hoofden hem niet kunnen helpen, een voorwerp van waarde van een invloedrijken en rijken stamgenoot: Boeran. Natuurlijk maakt deze een beweging van belang, en is de dief onmiddellijk uitgevonden — wat ook zijn wensch was. Dan bekent hij alles, doch wil het gestolene niet teruggeven voor en aler Sabang hem zijn schuld heeft afbetaald. Het gevolg hiervan is dat Boeran Sabang op de stang rijdt, en de dief daardoor zijn schuld geind krijgt, verminderd met de schadeloosstelling aan de scheidslieden en de boete op diefstal, welke aan Boeran wordt uitgekeerd.

Een andere manier van schuldinning is deze: Matak haalt een

acht à tiental vrienden over om met hem, tegen een overeengekomen schadeloosstelling, bij Sabang te gaan „mënoenggoe“ d. i. zij begeven zich naar de groote woning, waarvan een kamer (lawang) door Sabang is betrokken, slachten koeien, varkens, kippen etc., in een woord: leven daar ten koste van hem en zijne woninggenooten, die, dat spreekt, ten langen leste Sabang dwingen zijn schuld af te doen.

Een variant op de eerste wijze is dat Matak een bloedverwant van Sabang of van den invloedrijken Boeran gevangen neemt en, onder bedreiging van hem den kop te zullen afslaan, zoolang gevangen houdt tot Sabang over de brug is gekomen.

Heeft Matak echter een vredelievenden inborst, dan tracht hij zich de vriendschap te verzekeren van een hem gunstig gezinden bosch- of aardgeest.

Daartoe koopt hij van een algemeen als gunstig bekendstaande bëlian (vrouwelijk of mannelijk medium voor bovennatuurlijke wilsuitingen) een „ëmpatoong“ d. i. een uit lompong- of pëlei-hout gesneden beeldje, dat dan de schim moet voorstellen van een bovenbedoelden geest; òf, een vriend van Matak of hij zelf verneemt in een droom — natuurlijk verwekt door een goedgezinden geest of gestorven bloedverwant — dat hij zich naar een bepaalde plek in het bosch moet begeven en aldaar een stuk hout of steen moet oprapen bij een bepaalden stand van de zon.

Of door het bosch wandelend, valt zijn oog plotseling op een vergroeid takje, hetwelk de gedaante heeft van een mensch, en daar de Dajak zich alles als bezielde voorstelt, zoo moet naar zijn idee dat takje ook de belichaming zijn van een boschgeest (otoendahai).

Als hij, in het bezit van zulk een ëmpatoong, van dergelijke stukken hout of steen of vergroeide takken thuis is gekomen, slacht hij, naargelang van zijn rijkdom, een kip of een varken, besmeert genoemde zaken met het bloed van die dieren (bërsengkëlan) en zet haar eten voor, na aan de geesten, welke in die voorwerpen gevaren zijn, te hebben beloofd hen bij alle feesten goed te bedenken, indien zij van hun kant hem willen doen slagen in zijne ondernemingen.

Gaat Matak nu uit manen of op jacht, zoo zal hij niet nalaten bedoelde gewijde amuletten, zorgvuldig in lappen gewikkeld, in zijn bërioet (draagkorf) mee te dragen.

Zulk een fetisch wordt „pësihan“ genoemd en wordt in de Mëlawiëstreken alleen aangetroffen bij de Ot-Damons, de Pangins

(afkomstig van de Boven-Kapoeas) en de Ella-dajaks (ook die welke in de Pinoh-streek wonen.)

Van de meest karakteristieke die mij getoond zijn, heb ik bijstaande teekening gemaakt. Die pësihan zag er zwart uit van bloed.

De bloedverwanten van het Ot-Danom-Dajaksch hoofd Raden Soera gebruiken zijn kop als pësihan, omdat hij gedurende zijn leven, zoowel door zijn praten als optreden, altijd al zijne schulden zonder veel moeite geïnd kreeg.

Ook die schedel wordt bij alle feestelijke gelegenheden met bloed besmeerd en tot eten uitgenoodigd.

AANTEKENINGEN.

Afleiding van plaatsnamen.

Mëlawie = Mëlah hoei, mëlah van bëlah = splijten en hoei = rotan. Ot-Danom — Ot = oeloe (Mal.) = bovenloop eener rivier, en Danom = water. Oeloe-Ot is dus een pléonasme. Kapoeas is een verbastering (door Chineezen?) van Kë-lëpoewak, zoo althans is de naam dier rivier bij de Poenans van de Boven-Kapoeas. — Kë-lëpoewak is de naam van den boom, welks bast de beste boom-

schors voor tjawat's (schaamgordel) etc. oplevert. Salimbauw is afgeleid van Sa Lēmboe = één koe: toen de Maleiers van Sintang zich te Salimbauw wilden vestigen moesten zij een koe aan de daar wonende dajaks geven. De veranderde uitspraak is het gevolg van het schrijven van dien naam met arabische karakters.

Boenoet — waar de Boenoetrivier in de Kapoeas uitmondt groeien veel Boenoet-boomen. Toen de Maleiers van Salimbauw voor de eerste maal die rivier wilden opvaren, vonden zij haar door een omgehouden Boenoet-stam versperd.

Djongkong — waar nu de kampong van dien naam ligt, en aan de uitmonding der Embauw-rivier tegenover die kampong, groeit de Djongkong-boom.

Pinoh = de verscherpte uitspraak door Bandjareezen van pënoeh = vol.

Radja Bira Pati van de Pinohstreek, die in het Bandjarsche Kēsaktian (bovennatuurlijke macht) had opgedaan, bouwde eens op de Boekit Pëloebang (de waterscheiding van den gelijknamigen zijtak der Mëlawie en de Tahaloet (zijtak van de Pinoh) een rakit (vlot) van kajoe tēbēlian of kajoe boelin (ijzerhout). Een ieder die hem aan den arbeid zag, lachte hem uit en gaf zijn verwondering te kennen, want de rakit zou onmogelijk kunnen drijven, ijzerhout immers zinkt in 't water. En dan wat dwaasheid een vlot op een berg samen te stellen! Doch Radja Bira Pati werkte hard door en dacht: die 't laatst lacht, lacht 't best. En ziet, toen de rakit gereed en volgeladen was met boschproducten van de beste soort, rees de Pinoh-rivier zoo (bagitoe pënoeh) dat de boekit Pëloebang onderliep. Natuurlijk dreef daarop het vlot statig stroomafwaarts tot aan de nanga (uitmonding) bij de kampong Sētāna (sētānā Jav. = begraafplaats). Eerst toen alle boschproducten waren verruild, zonk de rakit.

Bërioet. — Een algemeene regel is 't dat bij de vervaardiging van manden, korven, zeven, wannen etc. het vlechtwerk gewoonlijk verricht wordt door vrouwen, doch het afranden van die voorwerpen bijna uitsluitend door mannen geschiedt.

Otoendahai (Ot-Danomsch dialect). Otoa = geest, spook en dahai = bosch, woud. De *n* is de genitieve infix zooals in matanondo = zon, mata = oog en ondo = dag.

III.

EEN HINDOE-MONUMENT IN DE BOVEN-MELAWIE.

Een paar minuten varens boven Nanga Sërawei (uitmonding van de Serawei-rivier, een linkerzijtak van de Mëlawie) op den rechteroever der Mëlawie, bevindt zich op een dertigtal schreden afstands van den waterkant een Hindoe-monument.

Bijgevoegde teekening is er een afbeelding van op omstreeks $\frac{1}{4}$ der ware grootte (III).

Het is zeer regelmatig en zorgvuldig uit steen (trachiet) gebeiteld en bestaat uit twee stukken, waarvan het binnenste (V) een lingam is.

Het geheel zal wel een yoni met lingam wezen: het symbool van de vereeniging der beide geslachtsdeelen.

Aan de voorzijde — ik bedoel voor het vlak van het monument, dat naar den kant van zonsopgang gekeerd is, ziet men drie brokken steen, welke geplaatst zijn zooals 't aan den bovenkant der teekening is aangegeven.

De vraag is echter, of de opstelling zoowel van het hoofdmonument als van de drie steenblokken in den loop der jaren geen verandering heeft ondergaan, en of de tegenwoordige stand dier voorwerpen onderling niet het gevolg is van de fantasie der bevolking van die streek. Want een feit is 't, dat in 1878 de toenmalige contrôleur van de Melawie dat monument naar Nanga Pinoh heeft overgebracht zonder er van te voren de bevolking in te kennen; met dit gevolg dat, toen zulks bekend was geworden, vele dajaksche hoofden van de bovenstreken de rivier afzakten om het terug te eischen, en de niet lang daarna plaats hebbende hooge waterstand der Melawie, welke de bèntèng en de tijdelijke contrôleurswoning

ter laatstgenoemde plaats onbewoonbaar maakte, door de dajaks werd beschouwd als een rechtmatige straf voor het ongemotiveerd vervoeren van den Batoe Dara Moening.

Dat het monument zoowel bij de zoogenaamde Maleiers als de Dajaks in reuk van heiligheid staat, blijkt hieruit dat er altijd bij geofferd wordt, en ik in 1892 tot mijn spijt, het geheel afgeschraapt vond en wel zoó dat al de hoeken en kanten afgerond zijn: het afschrapsel namelijk moest dienen om, in den ladanggrond gestoken, den oogst te doen slagen; gedurende drie achtereenvolgende jaren waren de oogsten al zoo tegengevallen!

Volgens de mondelinge overlevering moeten de brokken I en II de overblijfselen zijn van twee in steen veranderde menschen, en stuk IV zou hun inktpot (tempat dawatnja) verbeelden.

De legende toch vertelt dat in vroegeren tijd op de plek waar nu het monument zich bevindt, gewoond moet hebben een schoone jonge vrouw, Dara Moening genaamd. Zooals 't nu nog de gewoonte is bij gegoeede vrouwen, hield zij zich meestal bezig met weven. En eens toen de spoel haar uit de hand schoot, liet zij haar zoon, Boedjang Manang, dat gereedschap van den grond oprapen. Deze echter was dien dag erg ongehoorzaam en onwillig, wat de moeder zoo boos maakte dat ze hem met haar ijzerhouten riet op 't hoofd sloeg dat 't bloedde. Hierdoor werd Boedjang Manang, wat wel te begrijpen is, baloorig en liep weg naar vreemde landen. Maar toen hij tot man was gerijpt, verlangde hij toch zijn geboortestreek weêr te zien.

De reis duurde heel lang. Evenwel na de aankomst waren spoedig moeite en gevaren vergeten.

Doch overheerd door lust en onverstand,

Verwekte hijzelf zich zijn onheil:

Den zoon,

Die den heiligen akker

Bezaaide, waar hij zelf ontsproot,

.

Daar huwde hij ongelukkiglijk zijne hem onbekende moeder.

Eens dat zij hem het hoofd reinigde van ongedierte, bemerkte zij het lidteeken.

— Hoe kom je er aan? vroeg zij.

— Wel, mijne moeder verwondde mij als kind met haar ijzer-

¹ (Aeschylus: de zeven tegen Thebe. — Vertaling van Dr. L. A. J. Burgersdijk).
6e Volgr. II.

houten riet, toen ik haar spoel, welke op den grond onder het huis was gevallen, niet had willen oprapen. Die slag deed me zooveel pijn dat ik uit baloorigheid ben weggelopen naar vreemde landen.

Dan hebben wij bloedschande gepleegd! was 't eenige dat de moeder zeggen kon.

Maar:

. verblindende waan

Vereende de echtgenooten. ¹

Voor hen bestond er dus een verontschuldiging. Tot zoen hunner misdaad en ter bezwering van het kwaad sneden toen moeder en zoon den lingam en yoni uit hout. Doch nauwelijks waren zij daarmee gereed of een verschrikkelijk onweer, vergezeld van bliksem en donder, brak er boven hunne hoofden los. Gedurende langen tijd kronkelden vurige lijnen langs het donkere zwerk. En toen eindelijk de lucht weêr opklaarde waren Dara Moening en Boedjang Manang zoowel als het houten monument in steen veranderd.

Het is misschien overbodig hier op te merken dat deze overlevering veel overeenkomst heeft met het verhaal omtrent Dèwi Sientå in de Babad Tanah Djawi (uitgave Meinsma) en de overoude Oedipos-sage.

AANTEKENINGEN.

Sërawei — van rawei == wespen met oranje-kleurige lange achterlijven.

Om van de Melawie-streek de Z. en O. afdeeling van Borneo te bereiken, vaart men gewoonlijk de Sërawei op en volgt daarna een voetpad gedurende eenige uren om een der zijtakken van de Kapoeas te kunnen afzakken. Zooals men weet, heeft na de Mëlawie-onlusten de thans gepensioneerde generaal du Croo als luitenant dien weg afgelegd.

Tegenover Nanga Kajan, bij Nanga Tëbidah en op de Boekit Raja (heuveltje) aan de Kajan-rivier voorbij Nanga Pajak moeten ook Hindoe-overblijfselen zijn. Ik heb ze gezocht maar niet gevonden.

¹ (Aeschylus: de zeven tegen Thebe. — Vertaling van Dr. L. A. J. Burgersdijk).

IV.

IETS OVER HYPNOSE, SUGGESTIE EN SPIRITISME.

Wanneer men bij maanlicht te Batavia door de kampongs flaneert, ontmoet men op breede wegen of open ruimten dikwijls troepjes inlandsche kinderen, die allerlei spelletjes als verstoppertje of krijgertje spelen.

O. a. ook het "permainan boeroong dan kĕra."

Hiervoor gaat een der bruine kleuters — veelal een meisje: "jang biasa djadi" — met gesloten oogen op een matje liggen, aan elke lengtezijde waarvan twee anderen plaats nemen, die door om beurten hare zijde van de mat op te lichten de liggende voorzichtig heen en weêr wentelen, terwijl de overigen,

. in verwachting

van 't geen er komen zal,

er omheen hurken, als muizen in poes' nabijheid zoo stil.

Als dat gewiegel een paar minuten heeft geduurd, dan legt de leidster van het spel een harer handen zachtjes op de oogen van de slapende, en dreunt op een slepende wijs:

Mĕrak mĕrak sientil

Sientinja mengĕjong-ĕjong

Ajam boenti mendjadi mĕrak

Mĕrak meninggal di goenoong Gĕdĕ;

of wel, naargelang van het voor te stellen dier:

Njat njèt

Si monjèt

Kamalolèk.

Ada pisang

Ada kladi,

Trada pisang

Bolih djadi.

Valt 't niet op dat de versmaten van die strofen het deftige van een pauwegang en het springerig-potsierlijke van een aap eenigszins weêrgeven?

Dat gezang wordt zoolang herhaald tot eindelijk de slaapster, na tot opstaan te zijn uitgenoodigd, de bewegingen van een dansenden pauw nadoet of in de boomen klautert als een aap. Wat een pret dan voor de kleine toeschouwers, die onderdrukt

giggelend en fluisterend sprekend, de gehypnotiseerde volgen. Wat een geschreeuw wanneer zij door stooten tegen een harer kameraden, zich bezeerende aan boomknoesten of door eenige andere oorzaak weer tot bewustzijn gekomen, in verbazing rondom zich heen staart als een drenkeling die met het hoofd boven water komt.

De geschiedenis van Scheik Shahabeddin uit Sheherazade's wonderverhalen zal een ieder nog wel duidelijk voor den geest staan. Hoewel zij een voor des opstellers doel geschikte, opgesmukte aaneenschakeling is van verschillende onvolledige verslagen van oorgetuigen, hebben wij dien Scheik m. i. toch te houden voor iemand, die toen reeds de kunst verstond den wil van anderen tijdelijk buiten werking te stellen. Trouwens afgescheiden nog van de vele aanwijzingen, welke in de boeken over hypnotisme en suggestie voorkomen, kan men uit het feit, dat bij een kinderspelletje het in dien bijzonderen toestand brengen van iemands hersenen te pas komt, reeds de gevolgtrekking maken dat de kennis daarvan in de oudheid zoo verbreid was als tegenwoordig de lucifers.

Ook de maleisch sprekende bevolking van de Wester-Afdeeling van Borneo kent het „permainan boeroong dan këra“. Echter geschiedt daar het in slaap brengen van de sujetten anders dan bij het Bataviaasch meisje het geval was, ten minste wanneer het „soedah biasa djadi“ niet het uitvloeijsel is van eene vroegere op dezelfde wijze veroorzaakte hypnose, welke ik hieronder beschrijven zal.

Het was te Nanga Tëbidah [nanga = uitmonding; Tëbidah: een rechter zijtak van de Kajan-rivier, (Melawie-streek)] in 1891 dat ik voor het eerst die kunstbewerking zag toepassen op een paar Sintangsche jonge mannen: eene tijdskorting, mij aangeboden door den tegenwoordigen Panembahan van Sintang.

Een primitieve, tamelijk ruime ontvangst-gaanderij op palen. Vier passer-petroleumlampen stralen licht van zich, in wier uitersten schijnselkring op den vloer zittende Maleiers en Dajaks kijken naar het sujet, dat verlegen lachend, op verzoek van den Panembahan, door den déwa (medium voor bovennatuurlijke wilsuitingen) van Nanga Noa (linkerzijrivier van de Mëlawie) wordt opgeleid tot een paar passen voor bedoelden radja en mij.

„Rechtopstaan met de hiel en aaneengesloten“, beveelt de déwa. „Kijk onophoudelijk naar den voor je voeten geplaatsten wierookpot met gloeiende kolen.“ „Voortdurend naar de dampende sëtangi (wierook) zien, hè?“ herhaalt de déwa; blaast daarna in de ooren

van zijn sujet; zegt: „stop je ooren goed toe met je wijsvingers“, en na diens ellebogen tegen 't lichaam aangedrukt en diens hoofd en bovenlijf met een saroong te hebben bedekt, gaat de déwa op den grond zitten en zich accompagneerend op den gëndang, zingt hij op slependen toon:

Bermoela datoek toeroen sampei nènèk,
 Nènèk toeroen sampei ajah,
 Ajah toeroen sampei iboe,
 Iboe bertëlor toedjoeh bidjiek:
 Satoe pětjah djadi kakak toewa,
 Satoe pětjah djadi dëndang laoet,
 Satoe pětjah djadi boeroong kədidi,
 Satoe pětjah djadi mërak mas,
 Satoe pětjah djadi tjindra watjih,
 Satoe pětjah djadi boeroong garoeda,
 Satoe pětjah djadi boeroong bangauw,
 Soedah bolih (berolèh) garoeda dari laoet.
 Soedah bolih bojan dari laoet,
 Soedah bolih bėdiman dari laoet,
 Soedah bolih lang dari laoet.

Dit gedreun duurt zoolang tot het sujet begint te beven of te waggelen: een bewijs dat hij in hypnotischen toestand verkeert. Dan legt men hem languit verstijfd op den rug neêr; haalt zijne wijsvingers uit zijne oorgaten en strekt de armen langs zijn lichaam uit. Als de saroong van het hoofd wordt genomen, vertoont de gehypnotiseerde het gelaat van een doode: een bleeke huid, gesloten oogen, ontspannen en onbewegelijke spieren.

Om te zien of er bedriegerij in het spel is, houd ik hem een brandende sigaar bij den neus. Maar zijn aangezicht blijft onvertrokken. Zelfs knipt hij niet met de oogleden. Een speldeprik in zijn grooten teen, doet hem ook niet opspringen. Op eens dringt zich met schrik de vraag bij mij op: „is hij misschien dood, ik bespeur geen ademhaling?“ Maar dit is te dwaas om te veronderstellen; de anderen kijken er zoo lachend onverschillig naar. Toch bevangt me zoo iets als afschuw als bij de aanraking van een lijk.

De déwa die gedurende mijne proefnemingen aldoor op de gëndang geslagen heeft, gaat nu over in een sneller tempo, en beveelt al zingende: „Als je een vogel bent geworden, sta dan op en klepper met je vleugels!“ En we krijgen het lang verwachte

schouwspel van den liggende gehypnotiseerde te genieten, die zich langzaam opricht en al gehurkt rondspringende met zijn armen als vleugels werkt.

Een dwaze vertooning, maar in 't geheel niet lachverwekkend; bedroevend als de fratsen van een waanzinnige.

Als hij in denzelfden toestand enkele andere verrichtingen van vogels heeft nagebootst, zooals het pikken naar denkbeeldige vruchten, het vechten van een haan etc., laat de déwa hem een aap imiteeren. En tot mijne verbazing zie ik hem, steeds met gesloten oogen en altijd op commando, langs een der bamboestijlen naar het dak klauteren, aan zijne handen hangende zich van het eene dwarsgebindte naar het andere slingeren, van een hoogte van ongeveer drie meter op den vloer neërspringen enz.

Nog zelden zag ik te voren zoo iets merkwaardigs.

Wat duurde 't een heelen tijd voordat men den gehypnotiseerde tot bewustzijn had gebracht. Na lang wrijven langs zijn ruggegraat, herhaaldelijk roepen bij zijn naam en blazen tegen de oogballen, lichtte hij eindelijk zelf de oogleden op en keek rondom zich als een die uit een diepen slaap ontwaakt. Mij vertelde hij een groot aantal apen en vogels gezien te hebben, doch wist zich niet te herinneren gesprongen te hebben. Hij voelde zich echter zeer vermoeid.

Bij een tweede sujet duurde het in slaap brengen meer dan een half uur. Maar eenmaal in hypnose verrichtte hij precies hetzelfde als zijn voorganger.

Een geval van auto-suggestie woonde ik bij te Měntoemoui, een Ot-Danomsche kampoong gelegen aan de uitmonding van den gelijknamigen rechterzijtak der Embalauw-rivier (linker-zijrivier van de Mělawie).

Eenige dajaks voerden den zwaarddans uit, zooals gewoonlijk omringd door achter elkaar loopende, rhythmisch met de hand op kětoebongs (lange smalle houten trom) slaande vrouwen. Toen de vertooning afgelopen was, bleef er echter een oud schrompelig vrouwtje, een bēlian (medium voor bovennatuurlijke wilsuitingen) in de rondte springen, tegen een ieder aanbotsende, ook tegen mij en den Panembahan van Sintang, waardoor ik bemerkte dat zij hare oogen gesloten had en dus in hypnotischen toestand moest verkeerén. Met lang roepen bij haar naam en schudden bij den arm kwam zij eindelijk weer tot bezinning, diep zuchtende precies als een latah-vrouw op Java.

Daarover pratende, zeide mij toen een hoofd: „ik zal U in dat genre iets aardigs laten zien.”

Daarop wenkte hij een Sintangsch jongentje van een jaar of veertien, erg smalletjes met een gele gelaatskleur en groote mooie zwarte oogen, en riep hem iets toe. Na een oogenblik zich verwijderd te hebben, kwam deze terug met een brandend petroleum-pitje, dat hij op den vloer plaatste; vervormde een groot sirih-blad tot een trechtertje, legde zich voor het licht op zijn buik; zeide aan de omstanders: „straks zal ik een bĕroewang (beer) worden”, sloot zijn linkeroog met de hand en keek met het rechter door zijn groenen trechter naar de vlam.

Als hij een vijf à tien minuten aldus getuurd heeft, ziet men hem met het hoofd knikken als iemand die in slaap valt, om onmiddellijk daarop op te springen en met gesloten oogen, al brullende, bijtende en krabbende als een beer rond te loopen.

Zoo suggereerde hij zich zelve tot een hert, een hond etc., na telkens door wrijven op zijn ruggegraat en besprenkelen met water tot bewustzijn te zijn gebracht.

Den volgenden dag hoorde ik van mijne bidar-roeiers dat het jongentje zich door suggestie tot een sterken man had gemaakt en met ijzer- en tĕkamhouten balken speelde als waren zij riet-halmen. Voor de waarheid durf ik niet in staan, want zelf heb ik 't hem niet zien doen.

In de Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo loopen volgens mijn schrijver, een Bandjarees, gewoonlijk om den in de vlam turenden, zich zelve suggereerenden, eenige personen, die in de maat al zingend het woord „tjapgang” herhalen tot de hypnose is begonnen.

Wat tjapgang beteekent, wist men mij niet te zeggen. Het lijkt wel Chineesch. —

Is men als Westerling een weinig verwonderd de volken in den Indischen Archipel vertrouwd te zien met hypnose en suggestie, bij de aanschouwing van spiritistische spelletjes wordt slechts onze nieuwsgierigheid gaande gemaakt, om te weten te komen hoe de inlander daar de zoogenaamde spiritistische verschijnselen te weeg brengt. Want zonder nog een studie van de volksbegrippen te hebben gemaakt, moet een ieder, die een tijdje met de bewoners van Insulinde heeft verkeer, bemerken dat zij alles als bezielde voorstellen; dat er geesten huizen in boomen, steenen enz.; dat

duivels ziekten veroorzaken, dat schimmen van afgestorvenen rondwaren des nachts.

Evenals het „permaïnan boeroong dan kěra” is het volgend spiritistisch spelletje: permaïnan boeboe (spelletje met de fuik) genaamd, bijna overal bekend bij de Maleisch sprekende bevolking der Wester-Afdeeling van Borneo.

Een fuik, niet van de grootste soort, wordt een tapih aangeetrokken. Aan dat voorwerp als lijf, bevestigt men in de topopening als kop een gedroogde laboe (kalebas), waarop met sirihkalk een paar oogen, neus, mond en ooren zijn geteekend. Als het geheel ongeveer het uiterlijk heeft van een menschelijk wezen, plaatst men het na zonsondergang op den grond over een brandenden wierookpot aan den voet der trap van de woning, en noodigt van tijd tot tijd de boschgeesten (hantoe riembak dan hantoe pajak) uit om in dien opgetuigden vischvanger te varen.

Moet het spelletje vertoond worden, dan draagt men de pop voorzichtig naar boven in huis. Vervolgens houden vier hurkende of zittende personen haar, met de handen aan den benedenopeningsrand, overeind en geven daaraan door rukken en duwen een schommelende beweging; terwijl een déwa (medium voor bovennatuurlijke wilsuïtingen), zich begeleidend op de gëndang (trom), de volgende „pantoon hantoe” opdreunt:

Sila² basi

Seroewei kajoe tani

Nja bandan nja loekar

Bergoontjang dalem boeboe

Bergoang dalem laboe

Nang soepan nang maloe

Di lihat orang banjak

Hantoe riembak hantoe pajak

Bělinggang dalem boeboe

Nja bandan nja loekar

Tětak běmban di koewala.

En de aardigheid van het spel is dat de in die pop gevaren boschgeest zoo duizelig wordt, dat hij als een beschonkene draait en tolt en zijne vier ophouders overal meesleurt.

Hetzelfde amusement heb ik vroeger te Těmenggoeng (Kadoe) gezien. Dáar heet 't Nji Towong, Ni Towok of Tjowong, ook wel Něk Tjiong.

Van een gajoong (gesteelde waterschepper, van een klappernoot vervaardigd), waarop met bėdak en borėh mond, neus, oogen en ooren zijn geteekend, en een koekoesan (kegelvormige mand van bamboe om er rijst in gaar te stoomen) of een itjir (fuik van bamboe), met witte lappen bekleed, maakt men een pop, die even na zonsondergang op een begraafplaats wordt neėrgezet op een matje naast sėmbodja-bloemen, een nieuwen aarden pot gevuld met water en mėnjan (wierook).

Die gajoong en die koekoesan of itjir moeten gestolen zijn van een weduwe op malėm djoemahat lėgi (den avond voor Vrijdag lėgi).

Om die pop te bezielen roept de leider of leidster van het spel vier en veertig dannjangs (beschermheiligen) aan.

Denkelijk als 't hem of haar verveelt langer op 't kerkhof te blijven, wordt Nji Towong (grootje zonder Neus) naar de plaats voor de vertooning overgebracht — gewoonlijk een open terrein bij maneschijn — en geschud en bewogen op dezelfde manier als hierboven voor de boeboe is aangegeven.

De woorden van het opgedreunde, gewoonlijk door slagen op een tong² (een geleding bamboe, waarvan een stuk in de lengte is weggesneden), zijn:

Ni Tjowong Ni Tjowong gajėr² kinėntong
 Kinentongngė tėloeng gandėk
 Igėlnā ing kėntongan
 Oendangnā botja dolan
 Soerakā soerak ijo!

Men ziet, veel overeenkomst hebben deze spelen met den bij ons bekenden tafeldans. Maar de aardigheid dier spiritistische amusements, nl. de bijna niet te remmen beweging der voorwerpen, heb ik nog niet zoo volkomen geslaagd gezien als bij den tafeldans, door de gebroeders Isola vertoond in hun théâtre op den Boulevard des Capucines te Parijs.

Tot slot van dit ietsje over hypnose, wil ik hier nog een zeer praktische, doch naar alle waarschijnlijkheid onbewuste toepassing daarvan aanhalen in de Wester-Afdeeling van Borneo.

De apen, die de ladangs (rijstvelden) plunderen, houden zich des avonds dikwijls op in de hoogopgesnoeide boomen, welke dienen tot grensteeken. Om nu die dieren onschadelijk te maken, legt men als 't donker is geworden, goed vlammeende vuren aan, niet ver van den voet der boomen.

Daar het vuur dan het eenige punt is, hetwelk de aandacht der apen trekt, staren zij er allen in, met het voor hen ongelukkige gevolg dat zij, de een na den ander, als steenen op den grond neerploffen. Natuurlijk worden dan die gehypnotiseerde apen achtereenvolgens door de zich verdekt opgesteld hebbende ladangbewerkers doodgeknuppeld.

AANTEKENINGEN.

Van de Maleische en Javaansche gedichten komen de volgende woorden in de bestaande woordenboeken niet voor:

Kamalolèk = verliefd, wellustig, dartel, geil.

Bandan en loekar....?

Van Sila² basi, Seroewei kajoe tani, kan ik den zin niet weêrgeven.

Nang — Sintangsch dialekt = inang = djangan (Mal.).

Pajak = moerasgrond, ook Pajauw.

Bëmban = een hoogopschietende plant, die aan en in 't water groeit.

Towong of Towok = Groewoeng, zonder neus.

Over het algemeen is het aantal aangelegde ladangs gelijk aan het aantal kookplaatsen in een dajaksche woning.

Laboe = een tot gendi geschikt gemaakte kalebas (*Lagenaria idolatrica* Sering.). Na in de halzen van de rijpe vruchten een paar gaten te hebben gesneden, legt men ze in het water opdat het vruchtenvleesch rotten zal. Is dit geschied dan worden de vruchten gedroogd en vervolgens van de binnenzijde schoongemaakt.

Laboe menjoeloeh = een lantaarn, gebezigd bij het vischsteken, bestaande uit een bij den hals haaks met een stuk hout of bamhoe verbonden kalebas, waarvan de bodem is weggesneden en waarin men een blikken petroleumlampje hangt. Houdt een visscher dit licht uitwerpende instrument bij lagen waterstand in regenweer en bij donkere maan, even boven het water eener rivier, dan kan hij, zelf in het donker verkeerende, heel duidelijk de naar den lichtbundel toezwemmende visschen onderscheiden en harpoeneeren.

In het Sintangsch dialekt heet de saroong van een man: tadjoeng, en die van eene vrouw: tapih. —

SCHETSKAART

van den

KANGÉAN-ARCHIPEL.

Schaal 1:500000.